

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

127:1. 2007

Afvigende begär

Sara Edenheim, *Begärets lagar: moderna statliga utredningar och heteronormativitetens genealogi*, diss., Eslöv: Symposion 2005. 283 s. (Summary in English: *Laws of desire: modern governmental reports and the genealogy of heteronormativity*. Resumé en français, sans titre.)

I Sara Edenheims afhandling analyseres den svenske regerings officielle betænkninger (SOU), som behandler love og lovændringer om homoseksualitet, interseksualitet og transseksualitet mellem årene 1934 og 2000 ud fra psykoanalytiske begreber som abjekt (forkastelse) og interpellation (benævnelse) samt den heteroseksuelle matrice. Problemstillingen lyder: "hur definieras och artikuleras det som i materialet kallas för homosexualitet, intersexualism och transsexualism? Hur argumenterar de offentliga utredningarna för dessa definitioner och artikuleringar? Vad reproducerar och implicerar utredningarna genom dessa?" (s. 13)

Der sættes fokus på udredningernes kobling mellem køn, kønsidentitet og seksualitet med udgangspunkt i hvad Judith Butler har kaldt den heteroseksuelle matrice, hvorved problemstillingen omformuleres til "huruvida den heteroseksuelle matrisen har gennemgået några förskjutningar under 1900-talet, vilka dessa är, samt hur och varför dessa är, samt hur och varför dessa förskjutningar har ägt rum". Dette specificeres yderligere: "Utifrån vilka behov reproduceras vissa sexuellt relaterade normer? Vilka effekter har denna reproduktion? Är reproduktionen tecken på något annat än vad utredningarna själva framhåller?" (s. 13)

Andre lande benytter sig af offentlige udredninger, men slet ikke i samme omfang som i Sverige, hvorfor der her findes et stort og unikt kildemateriale. De ni udvalgte udredninger har det til fælles, at de behandler afvigende begær og afvigende kønsidentitet, og de har desuden haft betydning for faktiske lovændringer. Disse udredninger er ifølge afhandlingen præget af en juridisk narration om, hvordan det religiøse/irrationelle afløses af det sekulære/rationelle med efterfølgende afkriminalisering. Det er tydeligvis en oplysningshistorie som fortælles, nemlig om hvordan forholdene for homoseksuelle er blevet liberaliseret og forbedret. Afkriminalisering følges af forbud mod diskrimination; der kommer registreret partnerskab, og senest er adoption blevet dem tilladt. Men er denne selvforståelse fra lovens side rigtig eller helt dækkende er det store spørgsmål, som afhandlingen rejser ud fra et antioplysningsperspektiv. Udtrykker liberaliseringen og lovændringerne måske en vis form for moralisme?

Der trækkes på mange forskellige forskningsområder og teoretikere, især skal foruden Michel Foucault, Judith Butler og Wendy Brown, henholdsvis amerikansk filosof og politolog, nævnes. Forfatteren forsøger sig med en kombination af Butlers psykoanalytiske subjektprocesser (hvordan subjektet formes) med Browns

juridiske og politiske samfundsdiskurser (hvad subjektet gør). Det centrale begreb i afhandlingen er den heteroseksuelle matrice, som er hentet hos Judith Butler og inspireret af psykoanalysen. Butler ser i Foucaults ånd det ubevidste som et produkt af magt og relationer: "Butlers psykoanalytisk baserede teori og metode blir därigenom en möjlighet att se det öönskade eller det oavsedda i en diskurs" (s. 44). Begrundelsen for at tilskrive psykologiske fænomener en magtdimension er, at intet ifølge Edenheim kan ses som individuelt. Selv det mest personlige er mærket af og reproduceres af en social magtrelation.

Den heteroseksuelle matrices logik bygger på, at mænd begærer kvinder, og kvinder mænd ifølge Butler i bogen *Gender trouble* fra 1990. Begærer en kvinde en kvinde, er hun ud fra denne logik en mand. Matrizen, som har nogle naturaliserende effekter, er med til at afgrænse, hvad der er naturlig, funktionelt nødvendigt og moralsk. I denne proces sker blandt andet en biologisering og en psykologisering. Matrizen opretholdes af det den udelukker. Det er her normerne for det afvigende produceres. Fravær er således et vigtigt begreb. Matrizen kan studeres gennem diskurserne. Det er Foucaults definition af magt og subjekt, som har ligget til grund for begrebet heteroseksuel matrice, men der, hvor han ikke er anvendelig, er, når det drejer sig om det, der udelukkes. Der er noget tredje ved siden af det, der hverken er normalt eller afvigende. Foucault konstaterer, at normer internaliseres i subjektprocessen, men formår aldrig at forklare, hvorfor netop visse normer internaliseres, mens andre ikke gør det. Det er for at forklare dette, at Butler vender sig mod psykoanalysen.

Begrebet abjektion (det forkastede) og foreclosure (det der udelukkes) defineres ved hjælp af Butlers tolkning af Jacques Lacan og Julie Kristeva: at det abjekte kan siges at være en uønsket men nødvendig effekt af en normativ reproduktion af subjekt og objekt. Det er derfor, at det uønskede bliver interessant at studere. Det Andet er det, som subjektet begærer. Hos Lacan handler det om det mandlige subjekts begær til kvinder, kvinden som den Anden, en relation, som hviler på kønsforskelle. Resultatet bliver et heteroseksuelt begær. Det, Butler så at sige gør, er, at sætte spørgsmålstegn ved, om begær er beroende af kønsforskelle, og hun indfører et samkønnet begær, som danner grundlag for den heteroseksuelle melankoli, som danner grundlaget for narcissisme. Derefter perspektiveres den psykoanalytiske subjektposition ud fra Wendy Browns kritik af identitetspolitik og hendes påvisning af, at ressentiment bliver en nødvendig taktik.

Hvad bliver resultatet af at analysere offentlige udredninger ud fra dette teoretiske grundlag og abjektionsbegrebet? I SOU fra 1968 om interseksualitet er kønstilhørsforholdet et centralt tema. Analysen påviser, at der ikke findes et både og eller et enten eller, når det drejer sig om kroppens udseende. Der findes kun to faste kønsidentiteter og to forskellige kroppe. Udredningen kan ikke finde sandheden (kernen) i kroppen, men finder den i et kønsbegreb, som udgår fra en kombination af genitalier og kønsidentitet. Anatomien må følge kønnet. "Mate-

rialiteten i utredningens kønsdefinition blir något så immaterielt som en kønsidentitet.” (s. 87) Udredningen betoner nødvendigheden af en fast kønsidentitet, som bliver lig med et krav om en specifik form for heteroseksuelt samliv og krav om et heteroseksuelt begær. Som det konstateres findes der ikke plads til den interseksuelle krop i bureaukratiet og heller ikke i den heteroseksuelle matrice. Man er dreng eller pige uanset, hvor abnorm kroppen er.

Derefter undersøges homoseksualitetens plads i den heteroseksuelle matrice ud fra en analyse af de seks udredninger, som behandler dette tema. Homoseksualiteten blev afkriminaliseret i Danmark og Sverige i 1930'erne og 1940'erne, samtidig med at den medicinske diskurs blev magtfuld og optaget også af pervers seksualitet. Homoseksualitet blev defineret som naturlig, som noget konstitutionelt og medfødt, hvilket måtte medføre straffefrihed. Man kan ikke straffes for eller gøres ansvarlig for en naturdrift. Spørgsmålet er dog, om afkriminalisering egentlig ikke handlede om at finde en mere effektiv måde at forhindre homoseksuelle handlinger på, idet den medicinske videnskab stillede sig til rådighed ved at love behandling og helbredelse (i form af kastration eller psykologisk og/eller hormonal behandling). Problemet blev anskuet som et kvindeligt begær i en mandlig krop. Den dominerende konklusion i udredningerne var, at den såkaldte konstitutive homoseksuelle agerer og ligner det modsatte køn både fysisk og psykisk. Det forudsætter et kvindeligt begær at begære en mand, uanset hvordan kroppen så ud. Homoseksualitet blev således defineret gennem en heteroseksuel forståelse. Interessen var stort set udelukkende vendt mod homoseksuelle mænd, mens lesbianisme nærmest var usynlig stort set frem til det tidspunkt, hvor adoption blev en aktuel mulighed. Lesbiske blev og bliver kun italesat, når de kan begribes for eksempel som mødre.

Hvad angår de transseksuelle handler det om noget andet. De vil selv gerne være det modsatte køn, så to-kønsmodellen og de binære kønsopfattelser ligger bag den transseksuelle selvpfattelse. Det ultimative bevis for, at man er syg, er, at den transeksuelle er opfyldt af det modsatte køns sjæl. Det er kroppen, der er forkert og må laves om.

Mens udredningerne fra 1935 til 1968 abjektetede homoseksualitet, udvikledes der fra 1968 og frem til 2001 en større men narcissistisk velvilje mod de afvigende. De transseksuelle og homoseksuelle blev ikke længere betragtet som farlige men som ofre. Der var sket en udvikling fra kirurgisk og psykiatrisk behandling af homoseksuelle til tolerance og normalisering. De havde det besværligt, men kunne hjælpes. De kirurgiske indgrebs lovninng om normalisering er blevet erstattet af en anden form for normalisering, som består i at efterligne et heteroseksuelt samliv. Narcissismen ligger i at accepten ikke er total og lige, men fremmer et synspunkt om, at de homoseksuelle har det svært, og at de selvfølgelig ønsker at leve ligesom de heteroseksuelle.

I et efterfølgende kapital sættes fokus på den måde i hvilken interpellationerne

kommer til udtryk i forskellige lovtekster vedrørende homoseksualitet, samt inter- og transseksualitet. Det er en underforstået præmis, at staten virker for sine medborgere, og at disse medborgere har en vilje til at adlyde lovens tiltale. Formålet er at forstå interpellationens rolle i en heteronormativ subjektivisering. Homoseksuelle kan undskyldes, forstås og accepteres, men der er ikke noget positivt at hente i homoseksualitet. Forfatteren konkluderer, at samfundet kan inkludere mennesker, som er homoseksuelle, men ikke homoseksualitet som sådan. Afkriminalisering har således ikke medført total accept. Den, som interPELLERES som homoseksuel, bør ikke vise homoseksuel adfærd (offentlig), og bør acceptere begærets konstitutionelle natur og homoseksualitet som noget medfødt. Homoseksuelle interPELLERES således ud fra heteronormative antagelser. Der sker dermed en naturalisering af heteroseksualitet, som bliver forbillede og norm.

Forfatteren peger således på, at rædslen for samkønnet begær ligger bag udredningerne, og at det centrale formål har været at cementere homoseksualitetens konstitutionelle karakter. Det foregår gennem tilpasning til den heteronormative definition af parrelation og af familie. Benævnelsen af det afvigende begær og køn er således styret ud fra udredningernes behov for at stabilisere det afvigende ud fra heteroseksuelle normer.

Afhandlingen har mange stærke sider, og især skal fremhæves forfatterens evne til at læse tekster, som det blandt andet kommer til udtryk i kapitel 3 og 4. Teksterne læses så at sige mod hårene, et princip, som er blevet benyttet i læsningen af klassiske koloniale tekster imod deres hensigt – for på den måde at udlæse synet på de andre. I betænkningerne har vi at gøre med samfundets andre: de homoseksuelle, de transseksuelle og de interseksuelle. Og analysen kommer bag ved den liberale, reformvenlige facade og får påpeget den moralisme, som følger med.

Der er tale om en velstruktureret og vellykket analyse af lovgivningen med udgangspunkt i begreberne abjekt og interpellation. Analyserne er inspireret af Foucault, selv om loven for ham var af mindre betydning. Foucault vendes nærmest på hovedet. Det er helt legalt, også når man erindrer sig, at Foucault udtrykkeligt understregede, at han ikke var tro mod Nietzsche, men ville bruge hans ideer efter forgodtbefindende. Det giver derfor god mening at forsøge at se på loven. Spørgsmålet er, om der går noget tabt. Eller sagt på en anden måde: lovperspektivet kan næppe erstatte analyserne af seksualitetsinstallationen eller af de mere lokale institutioner såsom familien, skolen og hele hjælpeapparatet, som Foucault med stort held har kastet lys på. Det mærkelige er, at kontrol og reguleringsperspektivet bliver endnu mere fremtrædende i denne afhandling end hos Foucault. Det er noget af det især feminister har kritiseret hos ham: at sociale agenter reduceres til passive kroppe, og at vi ikke får nogen forklaring på, hvordan forandring sker, og hvordan individer kan handle autonomt. Manglen på en teori om subjektivitet og "agency" er i konflikt med det feministiske projekt: at nyopdage og nyværdsette kvinders erfaringer, hævdes det. I denne afhandling er det

de homoseksuelles erfaringer, som forsvinder, og spørgsmålet er om analysen vinder genklang hos aktørerne i den homoseksuelle eller seksualpolitiske bevægelse i 1970'erne og 1980'erne. Aktørerne kategoriseres enten som de ressentimente oprørere eller de narcissistiske lovgivere. Det skaber lidt handlingslamelse og afmagt.

Der er tale om en slags ironi, parallel til Nietzsches tanker om historiens ironi, hvor det gode blive til det onde, folks velvilje bliver til kontrol. Her placerer Foucault sig også. Det er vigtigt at kunne gennemskue, hvordan det gode kan blive det onde, påvise at ligestillingen af homoseksualitet f.eks. kan have en pris i form af offergørelse. På det punkt virker analyserne overbevisende. Men ironien kommer også til at omfatte denne afhandling, som efter min mening forstærker offergørelsen. De statslige betænkninger gør de homoseksuelle til ofre, og afhandlingen de samme til ressentimente oprørere. Så de homoseksuelle bliver gjort til ofre hele to gange.

Alligevel er det gode ved denne afhandling, at vi får staten tilbage i analyserne, selv om det er relevant at spørge, hvor vidt staten er så vigtig, som denne afhandling giver indtryk af? Starten (begyndelsen) ligger før staten, og jeg tror, at statens medborgere har større indflydelse end man får indtryk af her. Staten er ikke udgangspunktet, men snarere slutpunktet. Politik er ikke der kuglerne støbes, politik er efterslæbende og kommer efter at forandringerne er sket. I denne afhandling bliver staten den primære bærer af al undertrykkelse og opretholder af heteronormativiteten. Men Edenheim siger eksplicit, at hun har valgt et kritisk perspektiv og ønsker at fortælle en identitetsproblematiserede historie. Og jeg, som har været del af den fase, hvor synliggørelse af kvinder og kønsaspektet var vigtigt, erkender vigtigheden af, at forskere og intellektuelle går i klinch med samfundet. Edward Said har hævdedet, at akademikeren kan have flere positioner i samfundet, dels som ekspert, der besvarer de spørgsmål, som samfundet stiller, dels som den intellektuelle, der stiller spørgsmål til præmisserne for samfundets spørgsmål ved at stille nye. Den videnskabelige verden er som helhed forpligtet til også at stille helt nye spørgsmål til samfundets selvforståelse. Det er også en analyse helt i Foucaults ånd at afsløre sandheden frem for at finde den. Ifølge Foucault er det den intellektuelles opgave at demaskere sandheden og sætte spørgsmålstegn ved vedtagne normer. Men videnskaben må ifølge Said også udfordre gældende sandheder, ved at sammenligne dem med andre tiders og andre steders sandheder.¹ Det er nok her jeg synes, at den kritiske intention i afhandlingen stopper brat op. Jeg savner en kontekstualisering og måske en sammenligning med andre tider og andre steder. I et globalt perspektiv er der stadig mange lande, hvor homoseksualitet er forbudt, eller forbudt indtil for ganske nylig. At læse denne afhandling om de narcissistiske lovgivere, der er forelsket i

1. Edward W Said, *Representations of the intellectual*, London 1994.

deres egen liberalisme og gør de homoseksuelle til ofre for at afstive deres egen identitet, kan næsten give et indtryk af Sverige, som ekstremt homofobisk. Men Sverige er sammen med det øvrige Skandinavien trods alt spydspids i en reformproces.

Også den historiske kontekst savnes. Det billede af de Andre, de perverse, som fremanalyses, er ikke et, der produceres i disse betænkninger eller på dette tidspunkt, men kan føres tilbage til 1860'erne og til de homoseksuelle selv. Derfor kan denne historie også fortælles som en fremskridtshistorie. Teorier om den kontrære seksualitet, et tredje køn, kan føres tilbage til 1860'erne, og det blev ikke kun lægerne og juristerne, men også de homoseksuelle selv, som formulerede ideer om det tredje køn: en mandlig sjæl i en kvindekrop eller omvendt. Magnus Hirschfeld, som kort er nævnt i afhandlingen, tog ideen op omkring år 1900. Foucault har også skildret denne historie i bogen *Af en hermafrodits erindringer* fra 1978. Den supplerer på glimrende vis *Seksualitetens historie* fra 1976 og viser, at der allerede i 1860'erne var behov for et sandt køn, og at kønsblandinger ikke længere var mulig. Historien viser også, at det var kønsdriftens retning snarere end et kropsligt køn, der kunne være mere eller mindre utydeligt, der var afgørende for identiteten. Det er samme forestillingsbilleder, som fremanalyses i disse betænkninger, men det kommer til at fremstå, som om de produceres her, men det er ikke tilfældet. Egentlig efterlever forfatteren ikke som lovet genealogiens intentioner, som er at søge efter fænomenernes ophav, og ophavet til forståelser af homoseksualitet findes ikke hos de svenske politikere og i de statslige betænkninger. Den var allerede tilstede i samfundet. Yderligere indtager Foucaults hermafrodit case en central rolle i Butlers *Gender trouble*.

Det er vel også en slags ironi, at afhandlingen er med til at gøre homoseksualitet til noget særligt. Følger man Foucaults seksualitetsinstallation, så omfatter det perverse også heteroseksualitet. Jeg tror for eksempel ikke, at det er helt rigtig, at påvirkningen kun går den ene vej: at homoseksualitet har taget farve af heteroseksualitet. Heteroseksualitet "opfindes" først efter homoseksualiteten. Mens kønsbinariteten kommer til homoseksualiteten fra heteroseksualiteten, kommer lysten til heteroseksualiteten fra homoseksualiteten, den lyst, den abnormitet, den perversitet, at sex ikke har avl som sit eneste formål. I Foucaults magtteknologi er heteroseksualitet kun en af flere persioner. Det er også perverst, når parret børnebegrænser. Avl og den genitale kontakt var et mål på det normale, og det synspunkt holdt sig helt frem til 1970'erne. Ikke genitalorienteret seksualitet former var perverse, og blev først sent til anbefalelsesværdige variationer. Der er således en forbundethed mellem det normale og det unormale/perverse hos Foucault, som er overordnet skillelinjerne mellem det homoseksuelle og det heteroseksuelle og som konkretiseres i hans begreb om bio-politik, der er rettet mod hele befolkningen. Det perspektiv får vi ikke i denne afhandling, men vi får så meget andet. Først og fremmest nogle intelligente analyser, der ikke kan

andet end opfordre historikere til at blive bedre tekstlæsere. Det er også en læsning som både er empirisensitiv og teoretisk inspireret.

Det giver god mening at inddrage Judith Butler. Begrebet om den heteroseksuelle matrice giver bedre mening end den heteroseksuelle melankoli. Det er ikke helt let at koble fra hvad, der sker tidligt i barndommen og et individplan til et samfundsmæssigt niveau. Mens der i denne afhandling er et stærkt kritisk blik over for staten, er der ikke et tilsvarende kritisk blik over for de benyttede teorier. Den kritik, der nævnes, der har været af for eksempel psykoanalyse fra feministisk hold, er lidt skæv og af ældre dato. Det kan undre at så centrale personer som Juliet Mitchell og Jacqueline Rose ikke nævnes. Også Nina Lykke, dansk men nu professor i Sverige, har i sin disputats fra begyndelsen af 1990'erne arbejdet meget med psykoanalytiske teorier om kvindelighed – herunder også med lesbisk begær.

Der savnes også kritik af Butler og lidt selvrefleksion. Der har været en del diskussion af Butlers begreb om den heteroseksuelle melankoli, men den er overhovedet ikke nævnt. Det samme gælder andre kritikker og relevante debatter og diskussioner, som Butler indgår i. Her tænkes især på hendes diskussioner med Sheila Benhabib og Nancy Fraser om postmodernisme og oplysningsteori, om begrebet anerkendelse og seksuelt medborgerskab, samt forholdet mellem det kulturelle og det materielle, diskussioner som får kritisk teori og Jürgen Habermas på banen. Denne kritik ændrer ikke på det væsentlige, at forfatterne formår både at fremlægge Butlers teorier og benytte disse i en frugtbar analyse.

Det teoretiske apparat er meget amerikansk. Spørgsmålet er om amerikanske teorier kan overføres på Skandinavien og om det ikke havde været en pointe at hente inspiration lidt tættere på: i England og i Skandinavien. For samtidig med at der er et stort udsyn til Amerika, er rammerne meget nationale. Afhandlingen er for eksempel ikke velorienteret i den forskning, der findes i nabolandene på dette område. Især på familierettens område (ægteskabslovgivning, ligestilling af børn uden for ægteskab, afkriminalisering af abort og homoseksualitet, og efterfølgende ligestilling af homoseksualitet) har der været en parallel udvikling i de nordiske lande. På disse områder er Skandinavien blev moderniseret og liberaliseret adskillige årtier før det øvrige Europa.

Afhandlingen holder sig på afstand af queerteori, men der er lighedspunkter omkring det skæve perspektiv, det antiessentialistiske og antiidentitetsorienterede i analysen af de unormale sider af det normale. Mens 1980'ernes seksualitetsstudier overvejende var sociologiske og historisk orienteret, blev det i 1990'erne i højere grad tale om en litterær og tekstkritisk orientering, en udvikling, som også denne afhandling afspejler. Queerforskningen fastholdes også ofte på en undertrykkelsehistorie, som vi også ser i denne afhandling. Dansk forskning blandt andet eksemplificeret ved kultursociologen Henning Bech placeres af Edenheim i en fremskridtsdiskurs. Og her vil jeg også gerne være. Det bekommer

mig vel at supplere Edenheims analyser af de homoseksuelle som ofre, med Bech analyser af de homoseksuelle som avantgarde og hans teorier om homoseksualitetens forsvinden. Det er en afhandling, som provokerer, dog mere til dialog end til modstand. Men en anderledes historisk afhandling er og bliver det på mange måder, der er med til at bryde grænser.

Bente Rosenbeck*

* Fakultetsopponent